

тек проглашене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца који живе у Русији. Активности Групе и Совјета, чији је рад финансирао совјетска држава, обрађене су и у четвртом поглављу под насловом *Југословенске комунистичке организације 1920–1921*. (стр. 203–259). Ту се прати и рад мањих организација које су настајале на различитим руским подручјима, а чија је дјелатност зависила од мјесних прилика и од способности и одређености појединаца. Аутор је посебну пажњу посветио Сибиру и Туркестану, писао је и о партијским и војностарјешинским курсевима, о издавачкој дјелатности и о сверуској конференцији југословенских комуниста.

У поглављу под насловом *Епилог* (стр. 261–284), аутор пише о завршетку грађанског рата у Русији и о евакуацији Срба (и Југословена) из Русије. Совјетске власти давале су им инструкције како да наставе партијски рад у земљи поријекла, а по повратку у отаџбину велики број их је био подвргнут полицијским саслушањима и стављен под надзор, због бојазни да су заражени комунистичким идејама.

Никола Б. Поповић је закључио (стр. 285–295) да су Срби током грађанског рата у Русији (1918–1921) били под тешким егзистенцијалним, идеолошким и моралним питањима. Неки су учествовали у рату на страни револуције, а неки на страни контрареволуције, што је доводило до сукоба међу њима. Ипак, Срби су већином остали неутрални и неопређљени, понашали се пасивно, чували главу и надали се повратку у отаџбину. Управо је жудња за породицом и кућом, а не за револуцијом или контрареволуцијом, господарила срцима већине Срба све вријеме њиховог пребивања у Русији. Извјестан број људи ипак је остао у Русији и после завршетка грађанског рата, неки због јаког комунистичког увјерења, а неки због егзистенцијалних или емотивних разлога.

Књига садржи резиме на енглеском језику (стр. 296–302), регистар личних имена (стр. 303–314), попис скраћеница (стр. 315) и списак ауторових радова о руским темама (стр. 316–318).

Никола Б. Поповић посветио је више пажње политичком дјеловању Срба у Руском грађанском рату, зато што је војно ангажовање Срба у овом трагичном сукобу тешко пратити, јер су се мање јединице укључивале у веће, па им се губио траг. Осим тога, политички рад оставља за собом обимну документацију. Аутор је на основу сачуваног и доступног изворног материјала описао проблем у свој његовој сложености и то је учинио објективно, као професионални историчар, клонећи се непотребног идеализовања. За књигу *Срби у грађанском рату у Русији 1918–1921*. Никола Б. Поповић добио је 2006. године награду „Владимир Ћоровић”.

Горан ЛАТИНОВИЋ

Ирена Арсић,
*Дубровачки штампари и издавачи
XIX века и њихова издања,*
Бања Лука – Београд, 2005, 341 стр.

Научно интересовање за Дубровник и Дубровчане, њихову историју, културу и уметност у нашој средини није престало распадом југословенске државе крајем прошлог века. То је и разумљиво с обзиром на то да су културне и еко-

номске везе између града под Срђем и његовог залеђа дубље у унутрашњости Балкана, успостављене већ у средњем веку, трајале столећима и биле засноване како на привредним и политичким интересима Дубровачке републике и државе Немањића, тако и на етничкој блискости Дубровчана и житеља старе Рашке. Зато теме из прошлости словинске Атине превазилазе локални значај и привлаче истраживаче различитих хуманистичких дисциплина као што су историја, историја књижевности, историја уметности, етнологија и многе друге. Интересовање за Дубровник влада нарочито међу српским историчарима књижевности, будући да је дубровачка књижевност писана не само на латинском и италијанском већ и језиком који и данас препознајемо као српски, да се често бавила темама из српске историје, да су њени јунаци биле и личности које припадају српском корпусу, док је међу њеним ствараоцима било и оних који су се отворено декларисали као припадници српског народа. Др Ирена Арсић, аутор монографије коју приказујемо, такође је историчар књижевности, а своје стручно опредељење за изучавање дубровачке културне и књижевне прошлости наговестила је као приређивач неколико књига из те области. То опредељење потврђено је и овом студијом у којој се она, уместо изучавању личности и дела неког од знаменитих или мање познатих дубровачких песника и других списатеља, посветила, с разлогом, реконструисању рада штампара и издавача који су својим прегнућима подстицали књижевни, па и уопште културни живот Града.

Књига Ирене Арсић надовезује се, и тематски и хронолошки, на истраживања хрватског историчара књижевности и лингвисте Жарка Муљачића, који је пре неколико деценија објавио две студије о првим дубровачким штампарима с краја 18. века Карлу Антонију Окију (1956) и Андреу Тревизану (1962–1963). Деловање њихових наследника, а то су били Антун Мартекини (1802–1835), Петар Франо Мартекини (1835–1900), Василија Лаиновић (1867), Драгутин Претнер (1868–1900), Јоза Флори (1881–1885) и Антун Пасарић (1892–1900), до сада није подробније разматрано, осим у оквиру расправа општијег карактера. Овом монографијом та празнина је попуњена, тако да су сви дубровачки штампари и издавачи 19. века сада исцрпно проучени. Такав приступ, односно настојање да се прикаже рад свих издавачких кућа, сасвим је оправдан с обзиром на чињеницу да је прва од њих у хронолошком низу, кућа Мартекини, којом је ауторка започела књигу, била активна током читавог 19. века, па се наметнула потреба да се представе и остали штампари/издавачи, који су деловали упоредо с њом.

У изради своје докторске дисертације, одбрањене на Филолошком факултету у Београду, на основу које је настала књига о дубровачком штампарству и издаваштву, И. Арсић је, поред релевантне литературе, консултовала и грађу која јој је била доступна, похрањену у библиотекама и архивима Србије и иностранства. Иако због ратних прилика на Балкану није могла да обави истраживања у самом Дубровнику, нити у Загребу, она је користила исписе других научника (академика Мирослава Пантића) који су тамо током своје каријере прикупили обиман изворни материјал, у коме је било и докумената везаних за њену тему. Сачуване примерке издања (књиге, новине, часописе) дубровачких штампара/издавача ауторка је налазила у Народној и Универзитетској библиотеци у Београду, на Филолошком факултету у Београду, у Библиотеци Матице српске у Новом Саду, у Слованској књижевни у Прагу и другим установама.

Композициону структуру монографије одредила је сама тема. Зато је књига подељена на шест поглавља од којих је свако посвећено по једном штампару/ издавачу. Ипак, највише простора ауторка је доделила Мартекинијима, оцу и сину, са којима је почело право штампарско-издавачко деловање у Дубровнику. Дошавши из Венеције на самом почетку 19. века, Антун Мартекини је врло брзо успео да од градских власти добије дозволу за рад, па чак и да издејствује монопол у обављању штампарских послова. Његова вишедеценијска издавачка делатност била је изузетно плодна, а започела је објављивањем историјског списка Франческа Марије Апендинија. Међу својим издањима Мартекини је имао дела из области филозофије, словенских језика и културе, медицине и других природних наука, теологије, публикације везане за школство и наставу, законе, статуте и др. Иако је из финансијских разлога био принуђен да штампа и административне обрасце, писаћи и школски материјал, календаре, уџбенике и да обавља разне друге ситније штампарске послове које су плаћали наручиоци, лично је био највише заинтересован за литературу. То интересовање резултовало је објављивањем *Османа* и још неких Гундулићевих дела, као и дела многих других значајних старих дубровачких писаца; исто тако, Мартекини је објављивао и књижевне радове савремених писаца, као и класике, а међу његовим издањима био је и речник Јоакима Стулија.

Петар Франко Мартекини наставио је дело свог оца. Другим речима, професионалне активности те двојице штампара биле су комплементарне и чиниле су јединствену издавачку делатност куће Мартекини. Тако је млађи Мартекини продужио да ради на едицији „Пјеснособрање Словинско”, коју је његов претходник покренуо објављивањем *Османа*. Идући очевим стопама, наследник Антуна Мартекинија даље је објављивао Гундулића, али и многе друге старе дубровачке књижевнике (Чубрановића, Џона Палмотића, Игњата Ђурђевића, Шишка Гундулића и др.), неке од њих по први пут. За данашњу науку нарочито је значајно његово дело *Galleria di Ragusei illustri*, које садржи биографије многих знаменитих Дубровчана, углавном књижевника, али и научника, лекара и дипломата из новијих времена и то како оних који су живели у Граду, тако и оних који су били расејани по Италији и другим европским земљама. Из штампарије П. Ф. Мартекинија изашла су, средином 19. века, и прва периодична издања у Дубровнику: *Rimembranze della settimana*, *L'Avvenire*, *Дубровник цвиет народног књижевства*, око којих се окупио круг писаца особеног дубровачког словинства, који су касније чинили језгро покрета дубровачких Срба католика. Крајем века Мартекини је издавао и календар *L'Epidauritano*. Попут свог оца, и он је штампао теолошке списе, пригодну литературу, законе, статуте, медицинске списе, а продавао је и издања других издавача.

Међу дубровачким штампарима налазила се, како показују истраживања Ирене Арсић, и једна жена, Василија Лаиновић, рођена Тошовић, Српкиња православне вере. Супруга угледног дубровачког трговца и књижара, родом Новљанина, Вуковог сарадника, учесника народног покрета, једног од оснивача *Народног листа*, потпредседника Народне штионице, православног Србина Јове Лаиновића, после мужевљеве смрти преузела је његову књижару, па чак успела да и сама објави неке публикације. Међутим, самостална и успешна активност те прве и једине жене-штампара у Дубровнику није дуго трајала: преуздавши се за свог сарадника Драгутина Претнера, Василија је изгубила законско право на вођење штампарије.

Склапањем тог брака, на штампарско-издавачку сцену Дубровника ступио је нови издавач који је, својим издањима, у наредном периоду имао врло значајну улогу у развоју српског покрета у Далмацији. Наиме, Карловчанин Д. Претнер, који је преузео послове своје супруге, штампао је, поред *Црвене Хрватске* и *Права*, и листове *Глас дубровачки* и *Радник*, затим часопис *Словинац* и годишњак *Дубровник Забавник*, периодичне публикације просрпског усмерења. Интелектуалци окупљени око ових гласила, Срби католици (Мате Водопић, Антун Казначић, Матија Бан, Марко Цар, Стефан Митров Љубиша и други), били су и писци Претнерове чувене „Народне библиотеке”, едиције у којој се до 1900. године појавило 27 наслова. Претнер је објављивао и ћириличне књиге, своја издања продавао је и пренумерацијом и путем наруџбина, а она су се могла купити не само у главној, дубровачкој, већ и у покретној књижари тог штампара/издавача.

У кратком интервалу од свега неколико година (1881–1885), паралелно с издавачком кућом Драгутина Претнера, деловала је и штампарија Јоза Флори. Она је остала запамћена по едицији „Библиотека за повијест далматинску” (у којој су објављена историјска дела Џона Растића, Бара Проспера Бетере, Антуна Константина Матаса, Вицка Адамовића, Ивана Аугуста Казначића, Фрање Алачевића, монографије појединих личности, збирке докумената), као и по издавању *Гуитерице*, листа Срба католика. Та штампарија била је особена, како истиче Ирена Арсић, због свог одређења за објављивање научних радова и због тога што су аутори тих дела, за разлику од писаца које су објављивали други издавачи, имали шире подручје интересовања, које није обухватало само Дубровник већ и читаву Далмацију.

Последња штампарско-издавачка кућа коју је ауторка проучила и којој је посветила завршно поглавље монографије, јесте Српска дубровачка штампарија Антун Пасарић. Она се појавила у време када су српски и хрватски национални покрет у Дубровнику, као и шире на простору Далмације, Троједне краљевине и Хабзбуршке монархије, већ били јасно издиференцирани и када су дубровачки Срби, чија су гласила стално забрањивана и обустављана, покушали да оснивањем сопствене штампарије створе услове за објављивање српских периодичних и других публикација. Српску дубровачку штампарију Антун Пасарић утемељили су чланови Српске странке: др Влахо Матијевић, Матеј Шарић, Антун Пуљеви, др Матија Грацић, др Стијепо Кнежевић, Тилдо Јоб, Кристо Доминковић и др., а њен рад везан је за покретање и издавање *Дубровника*, гласила дубровачких Срба и њихове политичке партије. Пасарићева штампарија објављивала је, поред *Дубровника*, и књиге, а покренула је и посебне едиције, с тим што је тај део своје активности разгранала тек у потоњем периоду.

С обзиром на то да је своја истраживања завршила са 1900. годином, ауторка је приказала само први део активности Антуна Пасарића, не залазећи у касније раздобље и само скицирајући све оно чиме ће се његова штампарија бавити у наредном столећу. Управо периодизација и представља можда једино што је упитно у овој изворно одлично фондираној и пажљиво осмишљеној монографији, писаној негованим стилем. Наиме, у науци се под „дугим 19. веком” обично подразумевају и прве године 20. столећа, све до Првог светског рата, док је овде 19. век дословно схваћен. Уместо тога, можда је требало применити већ прихваћену периодизацију (до 1914. године), како би се добила потпуно заокружена и целовита слика дубровачког штампарства и издаваштва једне епохе. Но без обзира на то

одступање, књига Ирене Арсић представља значајан допринос историјским наукама и из угла једне специфичне делатности осветљава културну и књижевну прошлост Дубровника у време када се о његовом „златном добу” могло још само писати, приповедати или маштати и чији су учени житељи, с дубоком оданошћу великим прецима, покушавали да спасу од заборава њихову писану реч, па и да својим делом допринесу очувању непролазне славе старог града јединствене и несвакидашње лепоте.

Др Софија БОЖИЋ

Denis Bećirović,
*Informbiro i sjeveroistočna Bosna. Odjeci i
posljedice sukoba KPJ–Informbiro (1948–1953.),*
Feri, Tuzla, 2005, 249 str.

Сукоб Југославије са Совјетским Савезом, односно КПЈ са СКП(б) и Информбироом 1948. године сасвим сигурно представља прекретницу у развоју социјалистичке Југославије и један од најважнијих догађаја на међународној сцени у првим годинама хладног рата. Као такав, овај сукоб већ деценијама привлачи пажњу историчара, који га разматрају са различитих аспеката, покушавају да проникну у његове узроке, да сагледају ток и бројне облике испољавања и разноврсне последице које је сукоб оставио на различитим нивоима, од глобалног – светског, преко националног – државног, до регионалног – локалног.

Денис Бећировић, млади историчар из Тузле, одлучио се за истраживање и представљање одјека и последица које је сукоб КПЈ и Информбироа оставио на регионалном нивоу и то на простору североисточне Босне, тј. у тузланској области, од самог избијања 1948. до јењавања 1953. године. Књига која је објављена у Тузли 2005. године настала је на основу магистарског рада одбрањеног на Филозофском факултету Универзитета у Сарајеву годину дана раније. Поред релевантне литературе (осамдесет наслова), Бећировић је свој рад утемељио пре свега на грађи архива у Сарајеву и Тузли (Регионални историјски архив Тузла, Архив Босне и Херцеговине у Сарајеву, Архив обавештајно-сигурносне службе Федерације БиХ, Архив Кантоналног суда у Тузли) и делимично на објављеној архивској грађи (седам наслова), штампи и периодици (пре свега, тузлански *Фронт слободе*, а у мањој мери и сарајевски листови *Ослобођење* и *Јутарње новине* и штампа савезног значаја *Борба*, *Комунист* и *Партијска изградња*) и писменим сведочењима учесника посматраних збивања. Истраживани архивски фондови су углавном партијске провинијенције (фондови обласних, среских и општинских комитета), делимично настали радом државних и правосудних органа (Обласни народни одбор Тузле, Министарство просвете БиХ, Антифашистички фронт жена БиХ и др.), а како и сам аутор каже у Уводу (стр. 5–11), од „пресудне важности” за настанак рада, и то за обраду централне теме – информбироовску делатност у североисточној Босни, имала је строго поверљива документација Управе државне безбедности Тузле о Информбироу похрањена у Архиву обавештајно-сигурносне службе Федерације БиХ, крцата важним информацијама, до сада непознатим научној јавности.